

TVŮRCI TIŠTĚNÝCH MÉDIÍ

1. Úvod

Německý mediolog Baumert psal v r. 1928 o epoše „**korespondentského žurnalismu**“ 16. a 17. století, kdy zprávy reprodukoval tiskař, avšak jen v ojedinělých případech se setkáváme s funkcí „novináře“ (v němčině tehdy nazývaný „Zeitungschreiber“, „novin spisovatel“). S rozkvětem časopisectví v 18. století nastal podle Baumerta věk „**spisovatelského žurnalismu**“, kdy stále více autorů hledalo obživu jako svobodní spisovatelé na literárním trhu. Teprve v 19. století započal věk „**redakčního žurnalismu**“ a profese novináře se stala rozhodující profesí v kontextu vytváření tištěných, a v budoucnu i elektronických médií.

2. Neperiodická tištěná média

2.1. Letákové noviny

Na vytváření letákových novin, v němčině označovaných jako „Flugblatt“, byli účastni především tiskaři, pro něž bylo vydávání těchto textů výhodné, protože mohly být vydány rychle s nepatrných kapitálovým obnosem a prodány obratem bez jakékoliv amortizace.

Letáky dále vytvářeli poštmistři, vedle nich okrajově ještě korespondenti a „novin spisovatelé“, duchovní, učenci či úředníci.

Malíři zhotovovali a kolorovali patřičné kresby, dřevorytci nebo mědirytci připravovali potřebné formy pro ilustrace.

K předchůdcům novinářské profese patřil v Německu např. Johann Fischart, jenž v l. 1575-1581 a 1588-1590 působil v tiskárně svého švagra Bernharda Jobina ve Štrasburku. Shromažďoval zde novinové letáky ze Švýcarska, Francie a Nizozemí, překládal je a připojoval k nim veršované komentáře. Lze říci, že byl vlastně jakýmsi ranným „zahraničněpolitickým redaktorem“. S určitým nadhledem lze tak jeho texty považovat za „první komentáře na světě“ – zejména tam, kde komentoval dopad zahraničních událostí na vývoj v Německu.

2.2. Letákové pamflety

I letákové pamflety, v němčině označované jako „Flugschrift“, vydávali primárně tiskaři, nebyli však již jejich autory, neboť nedisponovali dostatečným, především teologickým vzděláním.

Mnoho letákových pamfletů vycházelo anonymně, obvykle s tím, že je sepsal „chudý nevzdělaný laik“. Ve skutečnosti byli jejich **autory z velké části klerikové**.

Např. v Německu koncipoval v letech 1518-1525 většinu z nich sám **Martin Luther**. Na všech těchto textech se objevoval portrét Luthera, na němž byl profesor inscenován jako obyčejný mnich. **Martin Luther byl první mediální hvězdou**. Nové bylo, že **Luther psal v lidové němčině**.

Lutherovy pamflety z let 1518-1525 dosáhly nejvyššího nákladu celého století. Byly to malé tištěné brožury okolo šesti stran, které byly prodávány. Šlo v nich o vysloveně politická vyjádření. Byly tu debatovány religiózní otázky, které tehdy měly politický význam. Zpočátku to byly otevřené útoky na katolickou církev a císaře. Čím více se prosazovala cenzura, tím více bylo třeba útoky halit do biblických přirovnání a bajek. Především Luther využíval nové médium. Psal neúnavně malé pamflety, které byly ihned tištěny.

V r. **1518** sepsal Luther svých 95 tezí proti papeži a odpustkovému obchodu v textu **Sermon und Ablass und Gnade**. Text dosáhl v témže roce dvanácti vydání a během dvou let dalších třinácti. V r. **1519** napsal Luther 20 textů, s okolo 6 stranami rozsahu, vše v několika nákladech. Především **An den christlichen Adel deutscher Nation** (1520) se stalo bestsellerem – 4 000 exemplářů se prodalo během jediného měsíce; 15 vydání v témže roce – stejně tak jako **Von der Freiheit eines Christenmenschen** (1520). V něm požadoval Luther stejná práva pro všechny a oprávněnost křesťanského jednání ze samotného Písma. Výklad Bible neměl být záležitostí papeže, nýbrž křesťanské obce. Luther byl ovšem tradicionalista, kázal, že se člověk musí podrobit vrchnosti, takže odmítl požadavky rebelujících sedláků a vyzýval k jejich co nejostřejšímu potlačení v textu **Wider der räubischen und mörderischen Rotten der Bauern**.

V r. 1520 publikoval Luther 81 textů a prodal veškerý náklad okolo 500 000 exemplářů. V r. 1523 pocházela třetina textů, s nimiž se v německojazyčném prostoru obchodovalo, přesně 498 tištěných titulů, od Luthera. V letech 1507-1546 publikoval okolo 616 textů.

3. Periodická tištěná média

3.1. Vydavatelé

V kontextu produkce ranných novin představovali **tiskaři** nejdůležitější povolání. Měli silný, na zisk orientovaný motiv vydávat noviny. Periodicita novin zajišťovala permanentní vytížení tiskařského lisu a přinášela jim pravidelný příjem. Vydávání novin bylo chápáno jako živnost, jako zdroj hospodářského výděлку; obvykle jejich vydávání nesloužilo nějaké mocenské nebo politické instituci.

Jen část vydavatelů měla charakter oficiálních tiskařů světských vrchností, ať už panovníků nebo městských magistrátů či univerzit. Toto postavení bylo privilegované, neboť takový vydavatel měl určitou hospodářskou záruku či alespoň přednost před ostatními a měl také snadnější přístup ke zdrojům informací. Kolem jednotlivých dvorů se koncentrovalo zpravodajství, prosakovala však odtud také korespondence, jejíž autoři namnoze sami měli zájem publikovat „zpravodajský odpad“ v tištěných médiích.

U ostatních, neprivilegovaných vydavatelů tvořily zdroje informací obvykle souhrny korespondencí, které byly levnější, nebo přebírání zpráv z jiných listů, případně příležitostné informace.

Ke střídání tiskaři vlastněných podniků, jakož i novinových titulů docházelo zvláště v 17. století často. Pokud tiskař zemřel, pak podnik přešel na vdovu až do jejího opětného sňatku nebo převzetí podnikem syny. Díky tomu měly tehdy ženy významný podíl na chodu tiskařství jako řemesla. Činnost tiskařů a vydavatelů si mnohdy vynucovala i kooperaci mezi nimi, jindy byly jejich vztahy poznamenány ostrou konkurencí.

Tiskaři nebyli jedinou profesí, která popoháněla výstavbu struktury tištěných médií. V Německu hráli velkou roli i **poštmistři** – příležitostně se dokonce hovoří o poštmistrovské teorii (1936 Fischer, 1999 Behringer). Tato teorie se zakládá na skutečnosti, že v 17. století zde celá řada **pošt mistrů** vydávala noviny. Poštovní úřady byly sběrnými korespondence a někteří poštmistři už provozovali obchod s rukopisnými zprávami.

Právě v získávání informací na tom byli poštmistři nejlépe. I je vedl k vydávání novin především ekonomický důvod, neboť to byl výnosný vedlejší zdroj příjmů. Poštmistři obvykle disponovali podnikatelským a organizačním talentem, problémem však pro ně bývalo značné pracovní vytížení a tudíž nedostatek času. Také měli značné náklady s tištěním svých listů.

Vedle knihtiskařů a pošt mistrů se mezi vydavateli uplatnili v několika případech také **výběřčí (celníci) či redaktoři**.

Funkce **vydavatele** oproštěná od jiných povinností byla již v 17. století charakteristická pro Anglii, na kontinentě se oddělení funkce tiskaře a vydavatele prosazovalo ve století následujícím, především však od přelomu 18. a 19. století.

Co se týče postoje vydavatelů k obsahu novin, obvykle se nepojímali jako reprezentanti určitých politických tendencí, nýbrž svou činnost chápali výlučně na ekonomické bázi. Vydávání novin přitom nabízelo relativně dobré výdělky. „Vydavatel-pisatel novin vnímal svoji roli především jako úlohu kronikáře nebo historika, registrujícího současné dění, aniž by k němu zaujímal osobní vyhraněné stanovisko nebo hledal či vkládal do událostí širší souvislosti a význam.“ (Köpplová, Barbara-Köppl, Ladislav: Dějiny světové žurnalistiky 1. Celý svět je v novinách. Novinář, Praha 1989, s. 36.)

3.2. Počátky novinářské profese

Již v 17. století „bylo shromažďování a zpracovávání dostatečného objemu zpráv a materiálů pro týdenní vydávání novin časově natolik náročné, že vydavatelé větších listů někdy již museli zaměstnávat „**novináře**“, (Zeitungschreiber). Námezdný pisatel zpráv – novinář na základě smlouvy sestavoval celý obsah jednotlivých vydání, sám si obstarával a vyměňoval informace se svými kolegy podobného povolání, sledoval další noviny a vybíral z nich vhodné materiály. Působil zpravidla nejen jako redaktor, ale také jako korektor. Společenské postavení těchto „novinářů“ bylo nevalné. Novinář se většinou rekrutoval z řad intelektuálního proletariátu a majetkově se nemohl srovnávat ani s vydavatelem, ani s korespondentem.“ (Köpplová, Barbara-Köppl, Ladislav: Dějiny světové žurnalistiky 1. Celý svět je v novinách. Novinář, Praha 1989, s. 35.) Určité společenské uznání však povolání novináře získalo (např. v poslední třetině 17. století zasedali dva novináři v městské radě v Augšpurku).

Až do poloviny 18. století psali autoři literárních děl především pro slávu či obecný užitek, nikoliv pro **honorář**. Kolem roku 1730 začal vznikat systém honoráře a tato změna umožnila vstup velkých literárních osobností do žurnalistiky (Johnson v Anglii, Voltair ve Francii, Lessig v Německu), které dokázaly, že i profesionální spisovatel může psát vysoce kvalitní díla. Novinář ovšem i v 18. století zůstával společensky periferizován. Řádkový honorář byl ovšem až vymožeností 19. století.

Výrazněji se novináři prosazovali v **Anglii** 18. století, zejména v Londýně. Ve velkých londýnských listech pracovalo již i několik profesionálních žurnalistů, kteří byli souběžně zpravodaji, překladateli a korektory.

Právě v tomto období se zde zrodil **fenomén opozičního listu a kritického komentáře**. Opozice vůči vládě se v Anglii během 18. století stala normálním jevem, u vlády se střídali toryové (protokonzervativci) a whigové (protoliberalové), země nadto již v tomto období disponovala relativně svobodným tiskem, který nebyl zatížen předběžnou cenzurou.

Vládnoucí kabinet a jejich administrativy nejprve odpovídaly opozičnímu tisku tradičními mocenskými prostředky, budovaly sítě agentů a donašečů, koncentrovaly informace o opozičních listech a zastrašovaly je, zvláště tiskaře, kteří nesli před soudem odpovědnost za jejich obsah, přestože jejich podíl na redaktorské a vydavatelské práci po celé 18. století neustále klesal.

Nakonec se však moc s existencí opozičních novin smířila.

Ve **Francii** se novináři objevovali spíše až ve druhé polovině 18. století. Vzhledem k panujícímu absolutismu ovšem byla jejich role zcela jiná než ve Velké Británii, neboť zprostředkovali informace především společenského a kulturního charakteru.

Jednalo se o komentátory oficiálních, ale i nizozemských či psaných novin; výsměšně se jim říkalo „žurnalisté klíčové dírky“. Vyměňovali si informace na „žurnalistických burzách“ v pařížských zahradách jako byly Tuilleries, Lucemburská zahrada či Palais Royal. Největší věhlas si mezi nimi vydobyl zlomyslný žurnalista Métra.

Z hlediska **materiálního a sociálního postavení novináře v 17. století** převažoval v nazírání veřejnosti na práci novináře despekt. Novináři pocházeli většinou z nižších vrstev, placeni byli málo, výjimečně měli stálý pravidelný plat. Často vykonávali své povolání jako „vedlejší úvazek“.

V 18. století se žurnalistice věnovali také materiálně zajištění jedinci, kteří sbírali a uveřejňovali informace z vlastního zájmu; měli i své kluby a docházeli do určitých salónů. V tomto období se také sporadicky objevovali lépe placení novináři. I když materiální zajištění novinářů stoupalo, jejich společenský respekt byl zanedbatelný, což způsobovalo jednak množství lživých informací, které byly publikovány, jednak postranní způsob získávání informací pravdivých.

Až do pozdního 18. století spatřovali novináři na kontinentě **svůj úkol zdržovat se při zprostředkování informací vlastních soudů**. V souvislosti s osvícenstvím a pozdějšími revolučními zvraty **se začalo utvářet jiné žurnalistické sebeuvědomění**, které lze např. dobře zaznamenat u německého novináře Wilhelma Ludwiga Wekhrlina: ten chtěl být „špionem publika“, „soudcem mravů“ a „advokátem lidstva“. Od časů osvícenství začali novináři usilovat o hledání podstaty událostí, nespokojovali se již s pouhým „informačním jevištěm“, naopak pronikali do zákulisí politických, společenských, ekonomických a kulturních jevů. Začali hledat vztah mezi jednotlivými událostmi, odhalovali příčinné souvislosti, kauzalitu vývoje, souhru příčin a následků prezentovaných událostí.

V ranném 19. století ještě tento výklad profesní role nenalezl mezi novináři v Evropě mnoho stoupenců, nadto ji mohli vzhledem k podrobení tisku vládnoucími, často ještě absolutistickými nebo poloabsolutistickými establishmenty jen těžko praktikovat. **Po r. 1848** se ale začala projevovat **výčitka z „bezideovosti“**, přičemž vyhraněná ideová orientace začala být pozitivně vnímána – ideovost a dokonce politická angažovanost se nyní bude od novinářů očekávat, ba vyžadovat. Nárok na nestrannost, který byl namnoze prováděn z obav před cenzurou, byl nyní zdiskreditován, dlouho se ovšem pevně držel v regionálních novinách.

Ve druhé polovině 19. století se i v kontinentální Evropě rychle měnilo žurnalistické sebeuvědomění. Nevyzařovalo jen ze stranicko-politického tisku, nýbrž také z jiných novinových typů. Následky této změny se udržely až do přítomnosti.

4. Profesionalizace povolání novináře

Ještě v polovině 19. století bylo i v Anglii, zvláště na venkově, **povolání novináře vnímáno s pohrdáním**. Avšak autoři úvodníků významných londýnských deníků byli již elitními žurnalisty, kteří navštěvovali prestižní kluby a salóny. **V 60. letech 19. století se novináři stávali i absolventi univerzit. Postupně se povolání žurnalisty stávalo společensky únosné.**

Především se ovšem profesionalizovalo samo povolání novináře. Obecně se jednalo o proces, v němž se profese novináře stala hlavním povoláním, a to se specifickými rolemi, funkcemi a znaky. Nehledě k tomu, nemohlo se ovšem u novináře jednat o plnou profesi v přísném slova smyslu, jak tomuto pojmu rozumí moderní sociologie povolání. Až dodnes pro to chybějí určité vlastnosti, především zřetelný přístup k povolání, vzdělání, jasné kompetence a profesionální etika.

Přesto lze **profesionalizaci žurnalistu v 19. století** diagnostikovat, svědčí o tom četné doklady. Především počet osob, který povolání v 19. století vykonával, výrazně rostl. **Zvyšoval se především personální stav u jednotlivých, většinou velkých novin.**

S rozšířením osob v redakci se diferencovala redakční struktura, a sice **prostorově**, stejně jako **funkčně** (diferenciace na novináře věnující se oblasti vnitropolitické, zahraničněpolitické, ekonomické, kulturní, sportovní aj.).

Nedostatek prostoru nutil ke stěhování, rozsáhlejší stavební komplexy se musely přemísťovat, stavebně rozšiřovat nebo nově zřizovat. Díky vytvořenému místu bylo možno mít více redaktorů pro vzrůstající počet nakladatelských oddělení. Dojem z vnitřního redakčního prostoru (a technických provozů) zprostředkovávají příležitostné fotografie ve slavnostních a jubilejních číslech jednotlivých novin.

V 19. století ještě mnohdy nebyla žurnalistika volena jako hlavní povolání.

Ke konci 19. století sice přibývalo stále více žurnalistů, kteří měli toto povolání jako hlavní profesi, současně ale také přispívalo více externích spolupracovníků, kteří měli jiná hlavní povolání.

Co se týče **vzdělání redaktorů**, mnoho redaktorů byl již v 19. století dotčeno vysokoškolským vzděláním, ovšem vlastní žurnalistické vysoké školství vznikalo až ve 20. století.

Jako jeden z prvních si význam vysokého školství pro profesi novináře uvědomil J. Pulitzer, který v r. 1903 uzavřel smlouvu s Kolumbijskou univerzitou v New Yorku. Univerzita za 2,5 miliony dolarů zařadila do výukového programu speciální novinářskou školu.

První fakultu žurnalistiky otevřeli právě na Kolumbijské univerzitě v r. 1912, jmenovala se School of Journalism Columbia University.

Žurnalisté 19. století pocházeli často ze vzdělaných měšťanských a úřednických rodin, hodně jich přicházelo z obchodnických, řemeslnických kruhů, méně z rolnického prostředí, v levicových titulech pak z prostředí dělnického. To znamenalo v zásadě **homogenní sociální původ a srovnatelný způsob socializace**. Rozhodně nebyla žurnalistika pro neměšťanské vrstvy tak otevřená, jak to vzhledem k neregulovanému přístupu k povolání bylo možné. Lze také úspěšně pochybovat o tom, že toto povolání bylo tehdy přijímáno z nedostatku jiných měšťanských profesí. Dobré možnosti výdělků také hovoří přinejmenším u velkých novin proti sociální deklasaci žurnalistiky. Kde byly mzdy nižší a oficiální tisk se nechal vydržovat poskytováním finančních podpor různého charakteru, vytvářelo se pro žurnalisty korupční prostředí. Ale obraz tohoto povolání, jak je vytvořil ve své slavné komedii Die Journalisten Gustav Freytag, neodpovídá skutečnosti zcela.

Až do poloviny 19. století mělo mnoho žurnalistů předtím jiná povolání. Později tento podíl klesal, což je rovněž znak zvyšující se profesionalizace. **Stále více novinářů vykonávalo své povolání po dlouhá desetiletí, ba celoživotně, nemálo u jedněch a týchž novin.**

Jako indikátor profesionalizace se obvykle také chápe existence **profesních nebo stavovských organizací**. Takové novinářské organizace byly ve většině evropských zemí zakládány až ve druhé polovině 19. století, třebaže kořeny tohoto jevu bychom našli již v první polovině tohoto století. Původně měly společenský účel, snažily se ale také o zlepšení sociální péče o žurnalisty a jejich pozůstalé (nemocenské, úrazové, starobní, vdovské, sirotčí dávky, podpory v nezaměstnanosti apod.).